

Kielitietoisuuden kautta kohti ihmiskunnan suuria kysymyksiä

Milla Luodonpää-Manni, Kaj Borg, Urpo Nikanne, Mia Raitaniemi ja Kristiina Taivalkoski-Shilov

Tässä kirjoituksessa pohditaan sitä, mikä on kielitietoisuuden ja kielten yhteiskunnallinen merkitys, miten kielentutkimuksen tieteidenvälisyys toteutuu sekä mitkä ovat niitä keinoja, joilla kielentutkimus voi käsitellä ihmiskunnan suuria kysymyksiä. Kirjoitus perustuu Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitoksella keväällä 2017 järjestetyn tiedepäivän paneelikeskusteluun, johon kirjoittajat osallistuivat.

Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos järjesti yhdessä tohtoriohjelma Utulingin kanssa tiedepäivän 3. toukokuuta 2017. Tiedepäivän teemana oli kielitietoisuus ja kielten yhteiskunnallinen merkitys. Tilaisuus oli suunnattu sekä Turun yliopiston että Åbo Akademin opettajille, tutkijoille ja tohtorikoulutettaville. Tiedepäivän ohjelmassa järjestettiin paneelikeskustelu, johon me kirjoittajat osallistuimme. Tämän artikkelin tavoitteena on kiteyttää tärkeimmät ajatukset, joista paneelissa keskusteltiin.

Kipinän tälle pohdinnalle on antanut keskustelu kielentutkijoiden näkyvyydestä ja merkityksestä yhteiskunnassa. Inkeri Koskinen kirjoittaa artikkelissaan *Miten humanistinen tutkimus vaikuttaa yhteiskunnassa?*, että keskustelu tieteen yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta on hermeneuttisesti epäoikeudenmukaista (Koskinen 2016). Tällä hän tarkoittaa sitä, että nykyisin käytettävä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden käsite kattaa vain joidenkin tieteenalojen tyypillisiä vaikutustapoja. Vaikuttavuuskeskustelussa otetaan huomioon esimerkiksi tutkimustulosten pohjalta

syntyneitä patenttihakemuksia tai syntyneiden uusien yritysten määriä, mutta ei välttämättä osata tunnistaa ja sanoittaa tapoja, joilla humanistinen tutkimus vaikuttaa yhteiskunnassa.

Nähdäksemme kielentutkimuksen yhteiskunnallisen merkityksen tunnistaminen on sidoksissa yksilön ja yhteiskunnan kielitietoisuuteen. Kielitietoisuutta voidaan tarkastella erilaisista näkökulmista. Kielenopetuksen näkökulmasta kielitietoisuus voi tarkoittaa tietoisuutta kielen rakenteista ja sen välittämistä merkityksistä sekä yksilön kykyä omaksua ja soveltaa näitä tietoja. Kielikoulutuksessa kielitietoisuus on sitä, että otetaan huomioon äidinkielet, toiset kielet ja vieraat kielet niitä vastakkain asettamatta (Pöyhönen & Luukka 2007: 34–35). Paneelikeskustelussamme esiin nousi laajempi, yhteiskunnallinen näkökulma, jossa tiedostetaan kielen keskeisyys kaikessa inhimillisessä toiminnassa.

Paneelissa pohdimme, mikä on kielitietoisuuden ja kielten yhteiskunnallinen merkitys, miten kielentutkimuksen tieteidenvälisyys toteutuu sekä mitkä ovat niitä keinoja, joilla kielentutkimus voi käsitellä ihmiskunnan suuria kysymyksiä.

Kielitietoisuus ja kielten yhteiskunnallinen merkitys

Milla Luodonpää-Manni:

Yhteiskunnallisesta näkökulmasta kielitietoisuus on esimerkiksi sen tiedostamista, että kieli on keskeinen osa kaikkea yhteiskunnallista toimintaa. Ihmisyhteisöjen toiminta perustuu pitkälti kielenkäytölle ja kielellisille sopimuksille, ja siksi myös yhteisöjen toiminnassa havaitut ongelmat liittyvät usein juuri kieleen ja kommunikaatioon.

Mia Raitaniemi:

Työelämän sekä suomalaisen tietoyhteiskunnan näkökulmasta kieli on hyvin keskeinen resurssi. Asiantuntijatyö rakentuu kielelliselle toiminnalle. Kielen avulla emme pelkästään välitä tietoa, vaan sen avulla myös rakennamme tietopohjaa ja luomme vaikkapa poliittisten vallanpitäjien kaipaamia innovaatioita.

Kaj Borg:

Kielitietoisuus ei ehkä ole kielitiedettä yliopistotasolla opettavan opettajan ääneen lausuttu pedagoginen lähtökohta, mutta opetuksen lingvistinen näkökulma merkitsee automaattisesti ajattelun aktiivista suuntaamista kielen rakenteeseen ja sen käyttöön. Lingvistinen kielenopetus on siis kielitietoisuutta vahvimmillaan.

Kielten opiskeluun elimellisesti sisältyvä kielitietoisuus on hyvä tuoda esiin opetuksessa selvästi sanallistaen, sillä opiskelijoiden on opittava tekemään analyttisiä havaintoja sekä omasta että toisten kielenkäytöstä. Tällainen kielitietoinen asenne takaa sekä kielenopettajan, kääntäjän, tutkijan että muun kielen asiantuntijan ammatillisen kehityksen työelämässä.

Kielitietoisuuden käsite korostaa kielen teoreettista hallintaa, mutta ei kommunikatiivisuuden kustannuksella; yliopistollisen kielikoulutuksen saaneelta edellytetään työelämässä aina myös vahvaa suullista ja kirjallista kielen hallintaa.

Kristiina Taivalkoski-Shilov:

Käännöstieteilijän näkökulmasta kielitietoisuus tarkoittaa kykyä nähdä myös näennäisesti yksikielisen kulttuurin taustalla oleva monikielisyys: yllättävän monet tekstit, jotka ympäröivät meitä, on alun perin laadittu vierailta kielillä. Me pystymme lukemaan niitä omalla äidinkielellämme, koska ne on käännetty. Kääntäminen on ymmärrettävyyden lisäämistä, ja sen takia kääntämisen laatuun on tärkeää panostaa.

Lisäksi kielitietoisuutta on ymmärrys kielen merkityksestä yksilön ja yhteisön identiteetille. Kääntäminen on keino kehittää kieliä (esim. suomen kielen historia) ja pitää niitä hengissä. Tällä hetkellä Koneen säätiö rahoittaa Itä-Suomen yliopiston Kiännä-hanketta, jolla pyritään elvyttämään karjalan kieltä Suomessa ja Venäjällä nimenomaan kääntämisen avulla.

Kielitietoisuutta on myös kääntämisen tai tulkkauksen tarpeen tunnistaminen ja tieto kielen ammattilaisista, jotka voivat toimia välittäjinä eri kielten ja kulttuurien välillä. Ammattimaisesti toimivia tulkkeja ja kääntäjiä tarvitaan myös

siksi, että lingua francan, esimerkiksi englannin, käyttö saattaa kyseistä kieltä äidinkielenään puhuvat ja muiden kielten puhujat eriarvoiseen asemaan.

Urpo Nikanne:

Kielitietoisuuden voi nähdä monesta näkökulmasta. Opettajana Åbo Akademin suomen kielen oppiaineessa opetan suomen kieltä tieteelliseltä kannalta opiskelijoille, joiden äidinkieli ei yleensä ole suomi. Kielitietoisuus on silloin kykyä nähdä suomi ihmiskielen yhtenä ilmentymänä, kykyä nähdä yhtäläisyydet ja erot oman äidinkielen ja suomen välillä ja lisäksi tietoisuutta kieliopillisesti, semanttisesti ja tyyllillisesti hyväksyttävistä ilmauksista. Tutkijana olen tarkastellut kielijärjestelmän ominaisuuksia, säännönmukaisuuksia ja epäsäännöllisyyksiä. Tästä näkökulmasta kielitietoisuus on tieteellistä tietoisuutta kielen olemuksesta. Lisäksi olen kiinnostunut päätös- ja strategiatekstien kielestä. Tästä näkökulmasta kielitietoisuus on tietoisuutta kielen käytöstä yhteiskunnan organisoitumisen ja vallankäytön välineenä.

Kielentutkimus ja tieteidenvälisyys

Kaj Borg:

Ihminen on merkityksiä luova olento. Humanistinen tutkimus pyrkii valottamaan näitä merkityksiä, niiden syntyä ja vaikutuksia yhteiskuntaan. Merkityksien tärkeimpänä välittäjänä ihminen käyttää kieltä, ja kielitieteilijät ovat erikoistuneet kielellisen muodon ja merkityksen välisen yhteyden analysoimiseen. Kielitieteilijä osaa kuvata niitä erilaisia tapoja, joilla merkityksiä ilmaistaan kielellä ja verrata erilaisten kielellisten ilmaisujen vaikutuksia merkityksen välittymiseen. Koska kielitieteilijöillä on kehittynyt erikoiskielensä ihmiskielen kuvaukseen, voidaan kielentutkimuksen katsoa olevan kaiken humanistisen tutkimuksen keskiössä. Kieli toimii siis kaikkien humanististen tieteiden yhteisenä rajapintana.

Kielentutkijoilla on yhteiskunnassa useimmiten tarkkailijan ja reagoijan rooli. Esimerkiksi kielipolitiikkaan ja koulutukseen kielentutkijat puuttuvat, kun ollaan tekemässä päätöksiä, jotka ovat ristiriidassa kielentutkimuksen näkökantojen kanssa. Tilausta olisi varmasti kielitieteilijöiden suuremmalle yhteiskunnalliselle

näkyvyydelle, mikä vaatisi ensisijaisesti itse kielitieteilijöiden aloitteellisuutta.

Milla Luodonpää-Manni:

Muissa ihmistieteissä ja etenkin yhteiskuntatieteissä yhteistä kielentutkimuksen kanssa on se, että kaikissa tutkitaan usein kielellisiä aineistoja ja ihmisen ja yhteiskunnan vuorovaikutusta. Myös yhteiskuntatieteissä on tapahtunut ns. kielellinen käänne ja kielenkäyttöön kiinnitetään sielläkin paljon huomiota. Esimerkiksi Saarinen, Salmenniemi ja Keränen (2014) tarkastelevat hyvinvointia ja kansalaisuutta suomalaisessa poliittisessa diskurssissa käsittelevässä artikkelissaan keskeisten kielellisten ilmausten havaintomääriä hallitusohjelmissa (mm. oikeudenmukaisuus, kilpailukyky, tehokkuus, tuottavuus, hyvinvointi, vastuu, tasa-arvo, köyhyys). Ilman kielentutkijan koulutusta kielen systemaattinen analyysi jää kuitenkin usein puuttumaan ja kielenkäytöstä poimitaan lähinnä havaintoja, joita teoriataustassa nostetaan esiin tai mihin huomio kiinnittyy mutu-tuntumalla. Etenkin kieliopintutkimus jää tuolloin pois, ja samalla menetetään merkittävä tekijä kielellisen merkityksen rakentumisessa.

Kielentutkijoiden ydinosamista ovat meille itsestään selvästi myös kansainvälisyys ja kulttuurienvälinen osaaminen. Kielentutkimuksessa on monia muita aloja enemmän tutkijaliikkuvuutta ja opettaja- ja opiskelijavaihtoa. Olemme tottuneet toimimaan monikulttuurisissa ympäristöissä, joissa kielivalikoima ei rajoitu lingua franca englanttiin.

Kielentutkijoilla on paljon yhteiskunnallista merkitystä myös opettajankoulutuksen kautta. Kun opetuksemme perustuu uusimpaan tutkimukseen, kouluttamamme opettajat levittävät uudet tutkimustulokset lapsille ja nuorille. Opettajankoulutuksen lisäksi yliopistokoulutuksen tarjoamat tiedot ja taidot välittyvät tehokkaasti yhteiskunnan eri sektoreille muillakin kuin opettajalinjalla koulutettujen ihmisten mukana. Kieliaineilla on paljon mahdollisuuksia vaikuttaa esimerkiksi yhteiskunnan kielitietoisuuden, keskinäisen ymmärryksen ja suvaitsevaisuuden lisääntymiseen. Kielten ainelaitokset saisivatkin nostaa profiiliaan alueellisina kieli(koulutus)poliittisina toimijoina ja pyrkiä aktiivisesti vaikuttamaan alueella tehtäviin kielikoulutuspoliittisiin ratkaisuihin.

Mia Raitaniemi:

Kielitiede lähestyy kielellistä aineistoa sellaisesta näkökulmasta, jossa erotetaan merkitystaso ja rakenteiden taso toisistaan. Tämä erottaa meidät yhteiskuntatieteilijöistä ja kirjallisuustieteilijöistä, joille sisällöt ovat ensisijaisia ja niiden kannattajarakenne, kielellinen pohja, ei nouse näkyviin tulkintatyössä.

Kieli- ja käännöstieteilijät ovat asiantuntijoita kulttuurienvälisiä eroja koskevissa kysymyksissä. Esimerkiksi eräässä bioteknologian yrityksessä toimii humanisti toimitusjohtajana, ja hänen nähdäkseen se on yrityksen toimintakulttuurille suuri etu, sillä hän osaa kulttuurisensitiivisen koulutuksensa vuoksi toimia tulkkina yrityksen ekonomistien ja insinöörien välillä.

Kristiina Taivalkoski-Shilov:

Kieli- ja käännöstieteilijöiden ydinosaamista verrattuna muihin ihmistieteilijöihin on myös tekstintutkimuksen metodologia. Kielitiede tarjoaa hyvin tarkat käsitteet ja välineet erilaisten tekstien tarkkaan analysoimiseen. Tämänkaltainen osaaminen ja lisäksi tietoisuus siitä, että kielenkäyttö (eikä siis myöskään kääntäminen tai tulkkaukset) ei koskaan ole neutraalia, ei ole yhtä vahvasti esillä muissa ihmistieteissä.

Urpo Nikanne:

Koska yhteiskunta organisoituu kielen avulla, kielitieteilijöitä tarvitaan esimerkiksi osoittamaan, kuinka kieli heijastaa yhteiskunnan rakenteita niin yleisissä poliittisissa ja kuin henkilökohtaisissa yksilöiden välisissä asioissa. Kielen olemuksen, kielen rakenteen, kielellisten merkitysten ominaisuuksien ja kielen käytön säännönmukaisuuksien tieteellinen tutkimus ja syvälinen tuntemus on välttämätön pohja paitsi kielen opetukselle ja monelle muulle käytännön sovellukselle, myös yhteiskunnalliselle kielentutkimukselle. Siksi kielitieteen ydinosaamisesta olisi pidettävä hyvää huolta.

[Kielet, kielentutkijat ja ihmiskunnan suuret kysymykset](#)

Kaj Borg:

Kielitieteellä ei varmaankaan ole tarjolla suoria ratkaisuja ihmiskunnan suuriin kysymyksiin, kuten ilmaston lämpenemiseen tai suurten ihmismassojen muuttoliikkeisiin, mutta kielitieteilijöillä voisi olla keskeisempi rooli esimerkiksi maahanmuuttajien sopeuttamisessa uuteen kielelliseen ympäristöön ja kantaväestön kielellisen suvaitsevaisuuden lisäämisessä. Kielitieteilijöillä on tutkittua tietoa kielen merkityksestä yhteiskuntaa yhdessä pitävänä liimana. Kielitietoisina heidän tehtävänä on muistuttaa kielen yhteiskunnallisesta merkityksestä.

Kielitieteilijöiden tehtävänä on siis edistää ja ylläpitää yhteiskunnan kielitietoisuutta. Heidän tulee tuottaa tutkimukseen perustuvaa tietoa kielestä ja kielenkäytöstä esimerkiksi poliittisen päätöksenteon tarpeisiin. Kielen yhteiskunnallista merkitystä kielitieteilijät voivat valottaa esimerkiksi demokratian, identiteetin ja integraation käsitteiden kautta. Demokratian toteutumisen edellytyksenä on, että kaikille kansalaisille taataan kielelliset edellytykset ja mahdollisuudet osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Vahvan kansallisen identiteetin syntyminen edellyttää ympäröivien kielten tunnistamista ja tunnustamista. Yksilön monikielisen ja dynaamisen kielellisen identiteetin huomioiminen vahvistaa nyky-yhteiskuntaa, ei pyrkimys oletettuun aikaisempaan yksikieliseen yhtenäiskulttuuriin. Kielitieteilijöitä tarvitaan myös muistuttamaan siitä, että kieli on avainasemassa uusien kansalaisten integroitumisessa yhteiskuntaan.

Mia Raitaniemi:

Kielentutkija voi tulkita suurten kysymysten, kuten ilmastonmuutoksen tai muuttoliikkeen herättäminen keskusteluiden ilmiöitä sekä niiden avainkohtien kärjistymiä ja aukkoja. Hän voi tukea näihin liittyvien puhetaiposten ymmärtämistä ja osoittaa, miten kulloinkin esillä olevat näkökulmat ovat rakentuneet.

Milla Luodonpää-Manni:

Kuten edellä mainitaan, ilmastonmuutosta ei voida suoraan ratkaista

kielentutkimuksen keinoin, mutta merkitysneuvotteluja esimerkiksi ilmastonmuutoksen olemassaolosta tai sen kiistämisestä käytävässä keskustelussa voidaan tosiaan kyllä purkaa.

Lisäksi ilmastonmuutos ei todennäköisesti ainakaan vähennä toista suurta kysymystä eli globaalia muuttoliikettä. Kielentutkimuksen keinoin voidaan lisätä ihmisten keskinäistä ymmärrystä ja sitä kautta suvaitsevaisuutta. Voidaan helpottaa maahanmuuttajien ja muun väestön sopeutumista uuteen tilanteeseen parantamalla edellytyksiä kulttuurienväliselle osaamiselle, sosiaaliselle vuorovaikutukselle ja ymmärrykselle. Tämä on omiaan vahvistamaan demokratiaa.

Tutkimuksen sisältöjä ei kuitenkaan voida määritellä yksinomaan yhteiskunnallisista tarpeista lähtien. Kuten Tuomas Heikkilä ja Ilkka Niiniluoto toteavat teoksessaan *Humanistisen tutkimuksen arvo* (2016: 82), humanisti on arvaamattoman hyödyllinen: "Tiedettä ovat aina vieneet eteenpäin suuret peruskysymykset, jotka ovat syntyneet tieteen sisältä, aiemman tutkimuksen avaamista ongelmanasetteluista."

Urpo Nikanne:

Koska kieli liittyy kaikkeen ihmisen toimintaan niin yksilöiden kuin yhteiskunnan tasolla, kielen analyysilla on paikkansa, kun ratkaistaan ongelmia. Kielitiede ei yksin pysty ratkaisemaan esimerkiksi niitä yhteiskunnan suuria haasteita, joita luetellaan vaikkapa [Unescon Millenium-hankkeessa](#) tai Suomen Akatemian listassa, mutta kielitiede voi olla osana ratkaisua. Kielitiede voi tarjota oman osuutensa esimerkiksi Millenium-hankkeen suureen haasteeseen numero 4 "Kuinka autoritaarisista hallintojärjestelmistä voi kehittyä aito demokratia?" (How can genuine democracy emerge from authoritarian regimes?). Haaste nostaa esiin ainakin seuraavat kysymykset: mitä on aito demokratia, mitä on autoritaarinen hallinto ja miten aitoa demokratiaa pidetään yllä ja kehitetään? Kielitieteilijä voi tarkentaa kysymyksiä edelleen ja pyrkiä selvittämään, mikä osuus erityisesti kielellä on demokraattisessa hallinnossa, sen pitämisessä yllä ja kehittämisessä? Kielitieteilijöiden pitää kuitenkin entisestään parantaa kykyään toimia yhteistyössä muiden tieteenalojen kanssa. Tämä voisi olla vahvemmin osa myös kielitieteen koulutusta niin perusopinnoissa kuin etenkin jatko-opinnoissa.

Kristiina Taivalkoski-Shilov:

Käännöstiede eroaa muusta kielentutkimuksesta siinä, että sen puitteissa tutkitaan, miten kieli- ja kulttuurieroista huolimatta voidaan mahdollistaa kommunikaatio eri ryhmien välillä. Sen takia käännöstieteellinen tutkimus (mukaan lukien tulkkauksen tutkimus) on erityisen ajankohtaista suurten muuttoliikkeiden aikakaudella. Lisäksi kääntäminen ja tulkkaus ovat keskeisessä asemassa esimerkiksi turvapaikanhakijoiden oikeusturvan takaamisessa.

Käännöstieteessä on viime vuosina kiinnostuttu myös ympäristökysymyksistä (ks. Vihelmaa 2009, Cronin 2016). Tällaisella tutkimuksella voi olla valistava, ihmisten asenteita ja toimintatapoja muuttava vaikutus. Olen itsekin järjestämässä konferenssia (*Traduire les voix de la nature/ Translating the Voices of Nature*, Pariisi 25.–26.5.2018), jossa aiheena on ihmisen ja luonnon välinen vuorovaikutus ja joka toivottavasti lisää keskustelua aiheesta.

Kaj Borg, FL, on ruotsin kielen lehtori pohjoismaisten kielten, kieli- ja käännöstieteiden laitoksella Turun yliopistossa.

Milla Luodonpää-Manni, FT, on ranskan kielen tutkijatohtori kieli- ja käännöstieteiden laitoksella Turun yliopistossa.

Mia Raitaniemi, FT, on saksan kielen yliopistonlehtori kieli- ja käännöstieteiden laitoksella Turun yliopistossa.

Urpo Nikanne, FT, on suomen kielen professori Åbo Akademiassa.

Kristiina Taivalkoski-Shilov on monikielisen käännösviestinnän professori kieli- ja käännöstieteiden laitoksella Turun yliopistossa.

[Kirjallisuus](#)

- Alanen, Riikka, Dufva Hannele & Mäntylä, Katja (toim.) 2006. *Kielen päällä. Näkökulmia kieleen ja kielenkäyttöön*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Cronin, Michael. 2016. *Eco-Translation. Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene*. London/New York: Routledge.
- Dufva, Hannele, Lähteenmäki, Mika & Isoherranen, Sari 1996: *Elämää kielen kanssa. Arkikäsitteitä kielestä, sen oppimisesta ja opettamisesta*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Heikkilä, Tuomas & Ilkka Niiniluoto. 2016. *Humanistisen tutkimuksen arvo. Kuusi murrettavaa myyttiä ja neljä uutta avainta*. Helsinki: Opuscula Instituti Romani Finlandiae V. <http://irfrome.org/humanistisen-tutkimuksen-arvo/>
- Koskinen, Inkeri 2016. Miten humanistinen tutkimus vaikuttaa yhteiskunnassa? *Tiedepolitiikka* 4/2016. 33–40.
- Pöyhönen, Sari & Minna-Riitta Luukka (toim.) 2007. *Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta. Kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Saarinen Arttu, Salmenniemi, Suvi & Keränen Harri 2014. Hyvinvointivaltiosta hyvinvoivaan valtioon. Hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessä diskurssissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (6). 605–618.
- Vihelmaa, Ella. 2009. "L'éthique du traducteur à l'épreuve de l'écologie." *Méta: journal des traducteurs* 54(4). 857–870.